

Izvirni znanstveni članek Original scientific paper (1.01)
Besedilo prejeto Received: 2. 11. 2025; Sprejeto Accepted: 12. 11. 2025
UDK UDC: 26.929Sofer-Schreiber A.
DOI: 10.34291/Edinost/80/02/Podbersic
© 2025 Podbersič CC BY 4.0

Renato Podbersič

Rabin Abraham (Sofer) Schreiber – med Sočo in Kvarnerjem

*Rabbi Abraham (Sofer) Schreiber – between
the Soča/Isonzo river and the Kvarner Gulf*

Izvleček: Prispevek na podlagi arhivskih virov in literature osvetljuje delovanje priznane rabina in profesorja Abrahama Adolfa Schreiberja (1897, Eger–1982, Jeruzalem), sicer pripadnika ortodoksnega judovstva, po rodu iz stare madžarske ortodoksne rabinske družine Sofer-Schreiber. Pripadniki te družine so potomci rabina Mosesa (Chatama) Soferja-Schreiberja (1762, Frankfurt na Majni–1839, Bratislava), ki so ga imenovali tudi Chatam Sofer, vplivnega judovskega učenjaka v veliki in pomembni judovski skupnosti v Bratislavi na tedanjem Ogrskem.

Abraham Schreiber je bil odlično izobražen, dober in plodovit pisec, prav v Gorici se je začel posvečati pripravi kritičnih izdaj del srednjeveških talmudistov, specializiral se je predvsem za visokosrednjeveškega rabina Menahema Meirija. Rabin Schreiber je bil zadnji rabin v Gorici, iz mesta je leta 1936 odšel v Opatijo, kjer je skrbel za ortodoksne vernike skupaj s sosednjo Reko (Rijeka, Fiume). Ob sprejemu protijudovske zakonodaje v fašistični Italiji se je leta 1939 z družino izselil v Palestino. Med letoma 1948 in 1966 je predaval na Judovskem teološkem seminarju v New Yorku (Jewish Theological Seminary).

Ključne besede: ortodoksni rabin, rabinska družina Sofer-Schreiber, madžarsko judovstvo, judovska skupnost v Gorici, judovska skupnost v Opatiji

Abstract: Based on archival sources and literature, the article deals with the life and activities of the renowned Rabbi and Professor Abraham Adolfo Schreiber (1897, Eger–1982, Jerusalem), a member of Orthodox Judaism, descended from the old Hungarian Orthodox rabbinical Sofer-Schreiber family. Members of this family are descendants of Rabbi Moses (Chatam) Sofer-Schreiber (1762, Frankfurt am Main–1839, Pressburg/Pozsony/Bratislava), also called Chatam Sofer, an influential Jewish scholar in the large and important Jewish community in Bratislava/Pozsony/Pressburg, then in Hungary.

Abraham Schreiber was an excellently educated, good and prolific writer, and it was in Gorizia that he began to devote himself to the preparation of critical editions of the works of medieval Talmudists, specializing primarily in the High Medieval rabbi Menachem Meiri. Rabbi Schreiber was the last rabbi in Gorizia; in 1936 he left the city for Opatija, where he took care of the Orthodox faithful, together with neighbouring Rijeka (Fiume, Reka). When

anti-Jewish legislation was passed in fascist Italy, he and his family emigrated to Palestine in 1939. Between 1948 and 1966, he lectured at a Jewish Theological Seminary in New York.

Keywords: *Orthodox rabbi, rabbinical family Sofer-Schreiber, Hungarian Jewry, Jewish community in Gorizia, Jewish community in Abbazia*

Uvod

Rabin je usposobljen judovski duhovni voditelj, ki pozna judovsko pravo, tradicijo in zgodovino.¹ Odgovoren je za vodenje verskih obredov, poučevanje ter svetovanje in vodenje posameznikov in družin. Rabini igrajo pomembno vlogo tudi v judovskem življenju, saj vodijo poroke, pogrebe in druge pomembne življenjske dogodke. Od rabinov se pričakuje, da imajo poglobljeno razumevanje judovskega prava in tradicije ter da jih znajo razlagati in uporabljati v sodobnem življenju. Poleg tega morajo biti sposobni učinkovito komunicirati z verniki in jim nuditi duhovno vodstvo in podporo. Rabini so sestavni del judovske skupnosti in igrajo pomembno vlogo pri ohranjanju in promociji judovske kulture in vrednot. Spoštovani so zaradi svojega znanja, modrosti in predanosti svoji veri in svojim skupnostim. V judovstvu so se ortodoksni Judje pogosto zdeli izstopajoči zaradi domnevne privrženosti *halaki*, strogim razlagam judovskega prava. V primerjavi s svojimi bolj liberalnimi kolegi so zagovarjali odločno predanost nespremenljivi tradiciji (Heilman 1982, 23).

Abraham Schreiber, pomemben ortodoksni rabin iz ugledne rabinske družine Sofer-Schreiber, je dobro desetletje zaznamoval tudi judovsko življenje med Sočo in Kvarnerskim zalivom, saj je osem let služboval v Gorici (1928–1936) in zatem tri leta v Opatiji in na Reki (1936–1939).

Rodbina Sofer-Schreiber

Sofer, hebrejsko *zapisovalec* oz. *pisar*, nem. *Schreiber*, je ime ugledne madžarske ortodoksne rabinske družine Sofer-Schreiber in hkrati sinonim za madžarsko ortodoksno rabinsko aristokracijo, ki šteje na stotine članov,

¹ Študija je nastala v okviru raziskovalnega programa *Kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin na slovenskem ozemlju v 20. stoletju* (P6-0380), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

iz njenih vrst pa izhaja veliko vplivnih talmudistov in avtorjev respozov.² Pripadniki rabinske družine Sofer-Schreiber so torej potomci rabina Mosesa (Chatama) Soferja-Schreiberja (1762, Frankfurt na Majni–1839, Bratislava), ki so ga imenovali tudi Chatam Sofer, vplivnega judovskega učenjaka v veliki in pomembni judovski skupnosti v Bratislavi, tedaj Pozsonyu oz. Pressburgu na Ogrskem. Številni njegovi potomci so služili kot rabini, vodje ješiv in voditelji skupnosti v deželah habsburške monarhije v Srednji in Vzhodni Evropi. Rabin Chatam Sofer je bil učitelj tisočim in velik nasprotnik reformnega gibanja v judovstvu, ki je privabljal številne Jude po monarhiji in tudi drugod. Kot rabin Bratislave oz. tedanjega Pozsonya ali Pressburga se je zavzemal za močno skupnostno življenje, prvovrstno izobraževanje in brezkompromisno nasprotovanje reformam in radikalnim spremembam. Kljub nasprotovanju spremembam molitvenega reda in tradicionalnega oblačenja je rabin Sofer menil, da se lahko človek tudi splošno izobražuje, če to sledi študiju Tore. Njegova glavna skrb je bila, da bi splošna izobrazba, če je ne bi spremljala ustrezna judovska zavest, služila kot pot do asimilacije, zato je bil do tega pogosto zadržan (Sofer-Schreiber 1957; Heilman 1982, 38–41; Shraga Samet 2007, 741–743; Ferziger 2008).

Prav rabin Moses je v začetku 19. stoletja v Bratislavi ustanovil znamenito bratislavsko ješivo (*Pressburg Yeshivah*), ki je kmalu postala najbolj vpliven tovrstni judovski kolegij v Srednji Evropi. Rabin Abraham Samuel Benjamin Wolf (1815, Bratislava–1871, Bratislava), njegov najstarejši sin, je po očetovi smrti leta 1839 nasledil vodenje omenjene ješive (hebr. *rosh yeshivah*) v Bratislavi. V dvaintridesetih letih, kolikor je zasedal to odgovorno mesto, je nadaljeval očetovo duhovno in pedagoško prakso. Spadal je med aktivne organizatorje madžarskih ortodoksnih Judov in sodeloval pri pripravah na judovski kongres v Budimpešti, ki je potekal leta 1869 (Sofer-Schreiber 1957; Lowenstein 2005, 8506–8507; Silber 2008).

Njegov mlajši brat, rabin Simeon Sofer (1820, Bratislava–1883, Krakov), je bil leta 1848 imenovan za rabina v Mattersdorfu na zahodu tedanje Ogrske, danes na Gradiščanskem v Avstriji, leta 1861 pa je postal rabin

2 *Responsa* – latinsko, sg., *responsum*; hebr. *she'elot u-teshuvot* ali *shutim*; »vprašanja in odgovori«. Pravna literatura o vprašanjih, zastavljenih pravnim odločevalcem (*poskim*), na katera so nato odgovorili.

v Krakovu, kjer je ostal do svoje smrti. Ustanovil je *Mahzike Hadas*, ortodoksno judovsko organizacijo v Galiciji, vzdrževal je stike s tamkajšnjimi hasidskimi rabini. Od leta 1878 je bil državnozborski poslanec na Dunaju. Znamenite so njegove knjige o halaki in homileтики. Rabin Simchah Bunem Sofer (1842, Bratislava–1906, Bratislava), sin in naslednik Abrahama Wolfa, je še naprej vzdrževal veliko bratislavsko ješivo, organiziral ortodoksno judovstvo in poudarjal razlike med njim in drugimi segmenti madžarskega judovstva. V ta namen je okrepil odnose s hasidskimi rabini na Madžarskem. Rabin Simeon (1850, Eger–1944, Auschwitz), mlajši sin Abrahama Wolfa, je leta 1881 ustanovil znano ješivo v Egru (nem. Erlau) na Madžarskem, kjer je bil rabin, in tam poučeval do nacistične aretacije, ko so ga odpeljali v uničevalno taborišče Auschwitz, kjer je bil umorjen takoj po prihodu. Podpiral je judovsko naseljevanje in obdelovanje zemlje v Palestini (Eretz Israel) (Sofer-Schreiber 1957; Ferziger 2008).

Rabin Solomon Sofer (1853, Bratislava–1930, Berehove), najmlajši sin Abrahama Wolfa, je bil ugleden pridigar in pisatelj. Je avtor knjige *Hut ha-Meshullash* (1887), ki vključuje biografije znanih članov družine. Do svoje smrti je bil rabin v mestu Berehove (madž. Beregszász) v Podkarpatski Ukrajini. Rabin Akiva Sofer (1878, Bratislava–1959, Jeruzalem), sin Simchaha Soferja, je nasledil očeta kot rabin in pri vodenju ješive v Bratislavi. Leta 1940 se je naselil v Mandatni Palestini, v Jeruzalemu je ponovno ustanovil bratislavsko ješivo in jo vodil do svoje smrti. Pisal je o Tori in responzih (Sofer-Schreiber 1957; Ferziger 2008).

Abraham Schreiber: kratek življenjepis

Rabin Abraham (Avraham) Adolfo Sofer-Schreiber, sin rabina Simeona Soferja in Malke Eszter Sofer, roj. Spitzer (1859, Dunaj–1931, Eger), se je rodil 9. oktobra 1897 v Egru na Ogrskem. Med letoma 1914 in 1918 je obiskoval rabinski ortodoksni kolegij (nem. *Erste Öffentliche Landes rabbinats Hochschule in Pressburg*) v Bratislavi in pridobil izobrazbo za glavnega rabina (hebr. *Rav morenu harav*). Predstojniki so mu s tem zaupali »njegovo sposobnost vodenja judovske skupnosti, odločanja o vseh verskih zadevah in priznavanje njegovih raziskav in objav Tore« (AUCEI, FAUCI al 1933, busta 8, fasc. 21, 26. 2. 1933). Po študiju je najprej eno leto učil judovski verouk v srednjih šolah v domačem mestu, zatem pa je štiri leta

deloval v ortodoksni skupnosti na Dunaju pod vodstvom glavnega rabina Zwija Hirscha Pereza Chajesa.³ Leta 1921 se je poročil s Saro Sofer iz mesta Siret (madž. Szeretvásár, nem. Sereth), pravnukinjo krakovskega rabina Simeona Soferja, v današnji romunski Bukovini, imela sta pet otrok (Rezi Raizel, Benjamin Shmuel, Miriam, Salomon, Ruth). Leta 1924 se je z družino preselil na Krf,⁴ kjer je zasedel mesto glavnega rabina v tamkajšnji judovski skupnosti. Sredi marca 1928 je prišel v Gorico, kjer je ostal do julija 1936. Avgusta 1936 se je z družino preselil na Reko, v ulico Via Francesco Petrarca 12 (danes Ulica Viktora Cara Emina), kjer je duhovno skrbel za ortodoksne vernike ob Kvarnerju (Opatija in Reka). Nikoli se ni vpisal v fašistično stranko (Rigano 2005, 153).⁵ Toda leta 1938 je začela tudi fašistična Italija sprejemati protijudovsko zakonodajo in zaostrovati takšno politiko, še posebej proti Judom brez italijanskega državljanstva. Zato se je celotna družina Schreiber decembra 1939 odločila za izselitev, iz tržaškega pristanišča so z potniško ladjo Galileo Galilei emigrirali v Mandatno Palestino, naselili so se v Jeruzalemu. Od leta 1948 do 1966 je bil rabin Schreiber profesor na Judovskem teološkem seminarju (*The Jewish Theological Seminary*) v New Yorku. Veljal je za plodovitega rabinskega misleca, avtorja okrog tridesetih knjig, njegova glavna dejavnost je bila priprava del rabina Menahema ben Solomona Meirija iz Perpignana in drugih vodilnih pozno- in visokosrednjeveških rabinskih učenjakov (hebr. *Rishonim*) za objavo. Njegovo strastno znanstveno delo je bilo

-
- 3 Rabin Zwi Hirsch Perez Chajes je bil rojen leta 1876 v kraju Brody v Galiciji. Judovstvo je študiral na Dunaju, veljal je za gorečega sionista. Poučeval je na rabinskem kolegiju v Firencah, med letoma 1912 in 1918 je bil rabin v Trstu, potem pa se je preselil na Dunaj in tam umrl leta 1927. O njem: Baron 2007.
 - 4 Ob koncu 15. stoletja je živel na Krfu toliko Judov, da so jih Benečani, ki so takrat nadzorovali ta strateško zelo pomemben otok, dali zapreti v gete. Izgon Judov iz Španije pa je sefardske kolonije pripeljal do tega, da so se naselile na Krfu in na šestih drugih Jonskih otokih. Po dunajskem kongresu so bili Krf in drugi Jonski otoki pod britansko zaščito, usoda 4000 tamkajšnjih Judov se je hitro poslabšala zaradi vrste diskriminatornih ukrepov, vključno z zatiranjem njihove volilne pravice. Priključitev teh otokov Grčiji leta 1864 je pomenila vrnitev k državljanski enakopravnosti za Jude, a tudi ponavljajoče se izbruhe antisemitizma. Leta 1891 je po obtožbah o ritualnih zločinih izbruhnil pogrom. Sledil je eksodus judovskih družin, vključno z družino Alberta Cohena, enega najpomembnejših sefardskih pisateljev 20. stoletja. Na predvečer druge svetovne vojne je judovska skupnost na Krfu štela le 2000 članov. Leta 1944 so bili večinoma deportirani v nemška taborišča. Danes je na Krfu le še približno šestdeset Judov, od nekdanjih štirih sinagog starega krškega geta je drugo svetovno vojno preživela le Scuola Greca (grški tempelj) iz 17. stoletja. Več o tem: Marcu in Kerem 2007.
 - 5 Velja poudariti, da je bilo sredi tridesetih let v fašistično stranko vpisanih sedem od več kot petdeset rabinov, ki so delovali v Kraljevini Italiji, vključno s kolonijami v Afriki. Med vpisanimi je bil tudi Eugenio Pio Zolli, rojen kot Israel Anton Zoller (1881, Brody–1956, Rim), rabin v Trstu in Rimu (Rigano 2005, 152–153).

uradno priznано s podelitvijo prestižne Izraelske nagrade (*Israel Prize*), prejel jo je leta 1981 za svoje delovanje na področju rabinske literature. Rabin Schreiber je umrl 10. aprila 1982 v Jeruzalemu (Artom 1982, 18; Piattelli 2017; Cedarmas 1999, 78–84; Manheimer 2004, 125).

Rabin Schreiber v Gorici

Dokumentirana judovska prisotnost v mestu ob Soči sega v drugo polovico 13. stoletja, največ, dobrih tristo, jih je tu živelo sredi 19. stoletja. Goriška judovska skupnost ni izstopala po številnosti, ampak zaradi vpliva v vsakdanjem, predvsem gospodarskem življenju krajev ob Soči. V mestu pa je delovalo tudi nekaj znamenitih judovskih izobražencev, med slednjimi velja izpostaviti tudi rabine, ki so delovali predvsem na verskem področju.⁶

Zaradi novih politično-upravnih razmer po prvi svetovni vojni se je goriška judovska skupnost tesneje povezala z drugimi judovskimi skupnostmi v Kraljevini Italiji. Leta 1926 je v Gorici živelo okrog 220 Judov, med katerimi pa je bilo samo 35 takšnih, ki so tudi finančno prispevali k delovanju

6 Poseben pečat so goriškim intelektualcem dajali rabini, ki so delovali v tukajšnji judovski skupnosti. Vsaj nekateri so s svojim znanjem močno presegali sicer dokaj skromno judovsko okolje. Tako je Gorico v 18. stoletju obeležilo več pripadnikov judovske družine Gentilli (hebr. *Hefez*), ki so se izkazali v talmudskih študijah. Iz družine Gentilli izvira tudi več goriških rabinov, med njimi Jacob Hai ben Manasseh Gentilli (umrl 1749) in Uzriel (ali Azriel) Gentilli. Slednji se je ukvarjal tudi s kabalo. Meshullam Zalman ben Abraham Berak, po rodu iz Gorice, je deloval v znani judovski tiskarni Josepha Athiasa v Amsterdamu, kjer so tiskali tudi kabalistično literaturo. Poleg omenjenih rabinov zaseda posebno mesto Gershon ben Mosè Gentilli.

Prvo polovico 19. stoletja je med goriškimi rabini najbolj zaznamoval Izak (Isacco) Samuele Reggio (1784–1855), v svojih delih se je vedno znova podpisoval kot »Goričan«. Družina je izvirala iz mesta Reggio Calabria. V Gorico se je preselil že Izakov oče, Abram Abraham Vita Ben Azriel Reggio (1755–1841), ki je prišel v Gorico leta 1783 kot učitelj v novoustanovljeno judovsko versko šolo, ješivo. Njegov mentor je bil goriški rabin Mose Gentili (Hefez), ki ga je Abram nasledil, Izak pa je nasledil očeta leta 1846. Rabin Reggio je veliko prevajal ter pisal znanstvene in zgodovinske razprave o judovstvu, hkrati se je posvečal tudi kabali. Veliko si je dopisoval z judovskimi izobraženci po Evropi, pri tem je večinoma uporabljal hebrejščino. Rabin Izak Samuel Reggio je bil član Akademije za orientalske študije v Leipzigu in Halleju, prijel se ga je tudi vzdevek italijanski Moses Mendelssohn. Oče Abram in sin Izak Reggio sta bila pomembna predstavnika gibanja Haskala oziroma judovskega razsvetljenstva.

Ob koncu 19. stoletja se je v Gorici uveljavil Giacomo Bolaffio (1857–1937), zadnji domači rabin, vzgojen v Gorici. Službo rabina je opravljal od leta 1894. Prizadeval si je za poživitev judovske vere v obdobju nagle sekularizacije in za ustrezen verski pouk judovske mladine v Gorici. Tudi po svoji preselitvi na mesto glavnega rabina v Torinu julija 1903 je G. Bolaffio ohranil tesne stike z domačim krajem. Goriško judovsko skupnost pred prvo svetovno vojno je zaznamoval rabin Della Pergola (1877–1923), ki je študiral na rabinskem kolegiju v Firencah, kjer je bil učenec poljskega rabina Samuela Hirscha Margulies. Več o tem: Cedarmas 1999; Grusovin 2007; Podbersič 2017.

judovske skupnosti. Šlo je za domače pripadnike skupnosti, kajti po prvi svetovni vojni priseljeni Judje so v glavnem živeli v slabih finančnih razmerah in za skupnost večinoma niso prispevali. Letne dajatve za judovsko skupnost so se zvišale na okrog tristo do štiristo lir, medtem ko je rabin prejemal 16.000 lir plače, kar je vključevalo tudi njegovo namestitev. Goriški Judje so svojo lojalnost do italijanske države in po oktobru 1922 podporo vladajočemu fašističnemu režimu dokazovali tudi s članstvom v fašistični stranki *Partito Nazionale Fascista* (Cedarmas 1999, 58).

Po obdobju negotovosti med prvo svetovno vojno in ob spremembi državnopravne pripadnosti je jeseni 1925 vodstvu goriške judovske skupnosti uspelo pripeljati novega rabina. To je postal ortodoksni rabin Isidor Kahan (1887, Tiszabercel–1961, Seattle), rojen na Ogrskem. Izobraževal se je v rabinskem kolegiju v Berlinu in je veljal za priznanega poznavalca Talmuda. Govoril je nemško, hebrejsko, madžarsko, kmalu pa se je naučil tudi italijansko. V Gorici je ostal le do pomladi 1928. Vodstvo goriške judovske skupnosti ga je cenilo, ker naj bi bil resen in kulturni človek z boljšim znanjem od številnih italijanskih rabinov (AUCEI, FAUCI al 1933, busta 12, fasc. 44). Iz Gorice je rabin Kahan odšel na Rodos, tedaj pod italijansko upravo, kjer je delo nadaljeval v didaktičnem vodstvu tamkajšnjega rabinskega kolegija.

V Gorico je sredi marca 1928 prišel novi rabin Abraham Adolfo Schreiber, sicer madžarski državljani in pripadnik ortodoksne judovstva. Ponujena mu je bila letna plača v višini 25.000 lir, toda brez stanovanjskega dodatka. Pred prihodom v Gorico je deloval v skupnosti na otoku Krfu. Bil je odlično izobražen, dober pisec, prav v Gorici se je začel posvečati pripravi kritičnih izdaj del srednjeveških talmudistov, proučevalcev Talmuda. Med delovanjem v Gorici je med drugim prepisal in natisnil rokopise komentarjev Talmuda rabina Menahema Meirija, ki jih je našel v Palatinski knjižnici v Parmi (Cedarmas 1999, 81).

Družina Schreiber se je med bivanjem v Gorici večkrat selila, najprej so živeli v nekdanjem getu (Via Ascoli), zatem so se preselili v bližnjo Semeniško ulico (Via Seminario), na koncu pa so prebivali v nekdanji Gosposki ulici (Via Carducci), torej vedno v bližini sinagoge in nekdanjega geta (AUCEI, FAUCI al 1933, busta 17, fasc. 71).

Okrog rabina Schreiberja so se zbirali judovski učenci, nekateri med njimi so se prav zaradi njega priselili v Gorico, da so lahko sledili njegovemu poučevanju. K razmahu ješive v Gorici so prispevali predvsem priseljeni Judje iz Poljske. Za kratek čas je Gorica spet pridobila žar judovskih študij, tako značilen za prvo polovico 19. stoletja in domača rabina, očeta Abrama in sina Isacca iz družine Reggio (Morpurgo 1986, 200; Cedarmas 1999, 82–85).

Hvale na račun judovske skupnosti v Gorici je pogosto izrekal tudi rabin Schreiber, ki je posebej poudaril napredek v obdobju, ko so nekatere druge judovske skupnosti po Italiji počasi ugašale. V Gorici pa so se istočasno pripravljali na odprtje nove šole za poučevanje Tore (AUCEI, FAUCI al 1933, busta 12, fasc. 44, Gorizia).

Rabin Schreiber je v Italiji užival veliko in zaslužno spoštovanje, tako zelo, da so ga aprila 1931 priporočili za morebitnega profesorja na Rabinskem kolegiju v Firencah. Sicer se je že ob začetku 20. stoletja v Firencah začelo organizirati judovsko kulturno gibanje *Pro Cultura*, ki so ga podpirali študenti na tamkajšnjem uveljavljenem rabinskem kolegiju pod vodstvom rabina Samuela Hirscha Marguliesa.⁷ Gibanje si je prizadevalo za zaščito judovske duhovne in kulturne dediščine ter dvig delovanja v posameznih judovskih skupnostih. Pogosto so bile organizirane različne konference na temo judovske zgodovine, s čimer se je ohranjala tradicija. Višek delovanja je to gibanje, predvsem po zaslugi rabina Schreiberja, doseglo ob začetku tridesetih let (Cedarmas 1999, 72). Odmev zasledimo tudi v Gorici, kjer so ob sinagogi na začetku septembra 1932 odprli obnovljen in povečan nekdanji prostor judovske šole in ga poimenovali po priljubljenem goriškem rabinu Abramcu V. Reggiu (1755, Ferrara–1841, Gorica). Kmalu je ta prostor postal središče kulturnega delovanja Judov v Gorici (AUCEI, FAUCI al 1933, 30. avgust 1932).

To obdobje so zaznamovali tudi stalni prihodi in odhodi judovskih družin iz srednje in vzhodne Evrope. Gorica je bila pogosto le prehodna točka,

7 Samuel Hirsch Margulies (1858, Berežani–1922, Firenze), ortodoksni rabin, doma z ozemlja na zahodu današnje Ukrajine. Prav Margulies je odločilno prispeval k razvoju italijanskega sionizma, v nasprotju s tedaj uveljavljenim mnenjem ortodoksnih evropskih rabinov, ki so sionizmu nasprotovali. O njem: Cassuto in Rocca 2007.

s katere jih je večina odpotovala dalje, v Palestino, ZDA ali Švico. Čeprav so predvsem pripadniki mlajše generacije ponujali svetlo sliko goriške judovske skupnosti, je bila realnost vendarle bolj žalostna. Skupnost se je namreč vztrajno manjšala. Attilio Donato Moise Morpurgo (1878, Gorica–1965, Trst), od leta 1933 predsednik goriške judovske skupnosti, je ohranil dobre odnose z rabinom Schreiberjem. Bil je zadnji izvoljeni predsednik judovske skupnosti v Gorici pred drugo svetovno vojno (AUCEI, FAUCI al 1933, busta 16, fasc. 68). Tako je oktobra 1936 z obžalovanjem sporočal v Rim, da mora dr. Abraham Schreiber zapustiti Gorico, kar se bo zgodilo zaradi »zelo žalostnega ekonomskega stanja goriške skupnosti. Italija bo tako izgubila najbolj učenega in nadarjenega učitelja, seveda ne zaradi svoje krivde« (AUCEI, FAUCI al 1933, busta 32E, fasc. 20, mapa 3211). Tako je zadnji rabin, ki je bil nastavljen v Gorici za potrebe krajevne judovske skupnosti, zapustil mesto. Poslej Gorica ni več imela lastnega rabina! Rabin Schreiber se je z družino preselil na Reko, kjer je skrbel za tamkajšnjo ortodoksno judovsko skupnost, prav tako je oskrboval tudi Jude v Opatiji (Cedarmas 1999, 72).

Po odhodu rabina Schreiberja sta skrb za verske dejavnosti v Gorici prevzela kantorja (hebr. *hazan*) Giacomo/Jacob Koschitzky in Giuseppe/Josef Küstlinger. Oba sta prihajala iz Poljske, sicer pa sta v skupnosti aktivno delovala že pred rabinovim odhodom, tudi pri verskem poučevanju. Slednji je opravljal tudi dolžnosti obrednega klavca živali (hebr. *shohet*). Priseljeni judovski družini Koschitzky in Mayer sta leta 1934 ponovno zagnali pripravo *mazzoth*, tj. nekvašen kruh za pasho, s katero so oskrbovali skupnost v Gorici in jo pošiljali tudi v druge kraje. Oba kantorja sta kot tuja državljana morala zapustiti Gorico po sprejetju protijudovske zakonodaje v letih 1938 in 1939 (Morpurgo 1986, 203; Cedarmas 1999, 70, 86; Podbersič 2017, 248–249). Poslej so se vedno znova pojavljale težave v zvezi z judovskim poukom v Gorici. Že omenjeni predsednik Morpurgo je spomladi 1938 pisal na Zvezo judovskih skupnosti Italije (ita. *Unione delle comunità ebraiche Italiane*) v Rimu in prosil za pomoč pri iskanju primerne mladega učitelja, ki bi judovske učence v Gorici poučeval verski pouk, za kar so bili pripravljeni plačati od 600 do 700 lir na mesec (AUCEI, FAUCI al 1933, busta 32F, fasc. 23, Gorizia).

Težavno združevanje z Judi v Vidmu

Odvetnik Mario Donati, predsednik goriške judovske skupnosti po prvi svetovni vojni in do leta 1931, je svoji skupnosti želel priključiti tudi Jude iz preostalega dela Furlanije (*Provincia del Friuli*), s katero je bila med letoma 1923 in 1927 združena tudi Goriška (*Provincia di Gorizia*). Šlo je predvsem za Jude v Vidmu in kraju San Daniele del Friuli, ki bi tako poživili goriško skupnost in hkrati s svojimi finančnimi prispevki izboljšali slabo ekonomsko stanje v Gorici. Judje v mestu ob Soči so namreč morali vzdrževati lastnega rabina, hkrati pa zadostiti »vsem obrednim in kulturnim potrebam judovskega življenja« (AUCEI, FAUCI al 1933, busta 12, fasc. 44, 11. 4. 1932).

Vendar do združitve ni prišlo kmalu, saj je bilo treba premagati birokratske in pravne ovire, ki so jo zavirale in jih je postavljala predvsem videmska prefektura. Poleg tega so Judje iz Vidma, kjer je živel tudi ugledni senator dr. Elio Morpurgo (1858, Videm–1944, n. p.), nasprotovali denarnim prispevkom za judovske obrede v Gorici. Zato je v Gorici ostal v veljavi statut, ki je pokrival samo ozemlje nekdanje Goriške pod avstrijsko oblastjo. Občasno so sicer iz Gorice pritiskali na Zvezo judovskih občin v Rimu, naj intervenira pri ustreznem ministrstvu, največkrat so omenjali ministrstvo za notranje zadeve, da bi tako dosegli združitev goriške in videmske judovske skupnosti. Po drugi strani so se v Vidmu sklenili odločno zoperstaviti goriškim željam po združitvi. Želeli so namreč ohraniti lastno organiziranost, zato so januarja 1929 v Vidmu sklicali sestanek, ki so se ga udeležili vodilni možje devetih judovskih družin. Želeli so ustanoviti judovsko skupnost Videm-San Daniele del Friuli s sedežem v Vidmu. Predsednik novoustanovljene judovske skupnosti je tako postal Raffaele Gentilli (1876, San Daniele del Friuli–1952, San Daniele del Friuli), trgovec in posojilodajalec, doma iz kraja San Daniele. Septembra 1929 je nova skupnost v Vidmu štela okrog 70 članov, med katerimi jih je 16 prostovoljno plačevalo prispevke za skupnost. Za častnega rabina v Vidmu je bil imenovan rabin Israel Anton Zoller iz Trsta, ker rabin Schreiber »ni dobil pravnega priznanja s strani vlade«. V goriški skupnosti so se na ta način počutili neupravičeno zapostavljene in odločitev je povzročila nekaj nezadovoljstva, kajti še pred prvo svetovno vojno in avstrijsko-italijansko državno mejo so goriški rabini skrbeli za Jude v Vidmu (AUCEI, FAUCI al 1933, busta 12, fasc. 44, 12. 11. 1930).

Začasno pomoč goriškim Judom je ponudila tudi judovska skupnost iz Verone, toda to ni moglo rešiti vseh (finančnih) težav. Nasprotovanje Judov iz Vidma goriški judovski skupnosti pod vodstvom rabina Schreiberja je izviralo tudi iz dejstva, da je omenjeni rabin spadal med ortodoksne Jude, kar jih je motilo. Zato so izražali željo, da bi se raje združili z judovsko skupnostjo v Trstu. Do združitve med Judi v Gorici in Vidmu je potem le prišlo s kraljevim dekretom 24. septembra 1931, čemur so se do zadnjega upirali zlasti vplivni Judje v Vidmu. Pri tem so pritiskali na Zvezo judovskih skupnosti Italije v Rimu in se sklicevali na svojo staro tradicijo. Podpredsednik judovske skupnosti v Gorici je bil med letoma 1931 in 1938 prav Rafaele Gentilli, nekdanj predsednik v Vidmu. V obdobju po združitvi je v Vidmu živelo okrog petnajst judovskih družin. Med tremi največjimi finančnimi podporniki za skupnost je bil dr. Elio Morpurgo, ki je letno prispeval sto lir (Cedarmas 1999, 59–60; Podbersič 2017, 242–245).

Donatijevo obdobje na čelu skupnosti v Gorici se je počasi bližalo koncu, ovirali sta ga bolezen in nezmožnost reševanja težav. Iz Rima je prišel predlog, naj upravljanje skupnosti v Gorici prevzame državni upravnik dr. Carlo Morpurgo (1890, Trst–1944, Auschwitz) iz Trsta. Predlog je bil potrjen 20. marca 1932. Vodstvo v Rimu je preprosto želelo uvesti red v delovanje skupnosti v Gorici. Upravnik dr. Morpurgo se je sicer zavedal, da v Gorici deluje cenjeni rabin Schreiber, ki ga je opisal kot »človeka velikega srca in odlične pripravljenosti ter vrhunskega talmudista«, toda hkrati se je pritoževal, da je rabin preveč izobražen in mu ljudstvo ne more slediti (AUCEI, FAUCI al 1933, busta 12, fasc. 44, 11. 4. 1932).

Naloga novoimenovanega upravnika (ita. *commissario*) je bila izboljšati delovanje judovske skupnosti v Gorici in vzpostaviti stabilno finančno stanje. Tako je bil Morpurgo že aprila 1932 prisiljen zaprositi vodstvo Zveze judovskih skupnosti Italije, da goriški skupnosti razumno zmanjšajo prispevek. V skupnosti so namreč razpolagali z letnimi prihodki v višini 37.000 lir. Od tega je goriški rabin prejel 23.000 lir. Z ostankom je morala goriška judovska skupnost pokriti vse judovske verske in kulturne dejavnosti. Zaradi slabih finančnih razmer je želel upravnik Morpurgo tudi zmanjšati prihodke rabina Schreiberja (AUCEI, FAUCI al 1933, busta 12, fasc. 44, Gorizia).

Rabin Schreiber ob Kvarnerskem zalivu

Glede pravne ureditve položaja judov (in tudi drugih nekatoličanov) v Kraljevini Italiji se je zakonodaja sprejemala ob zakonu z dne 24. junija 1929 in z izvedbenim odlokom, izdanim 28. februarja 1930. Šlo je za t. i. Falcov zakon (ita. *La legge Falco*),⁸ ki je ukinjal manjše judovske skupnosti po Italiji in jih zakonsko priključil večjim skupnostim z nalogo skrbi za judovsko zgodovinsko in kulturno dediščino. Tako je v skladu z novo fašistično zakonodajo v Kraljevini Italiji država poslej priznavala obstoj zgolj 25 judovskih skupnosti. Hkrati je kraljevi dekret št. 1731, sprejet jeseni 1930, vzpostavil enotno predstavniško združenje posameznih italijanskih judovskih skupnosti. Ustvaril je Zvezo italijanskih judovskih skupnosti, v katero so se morale vključiti vse krajevne judovske skupnosti. Na čelo omenjene zveze je bil postavljen glavni rabin v Rimu. V Italiji je delovalo 54 rabinov, od tega 14 tujih, med njimi tudi rabin Schreiber, ki so ga oblasti prištevale med Madžare (Rigano 2005, 155). Med letoma 1933 in 1937 se je sicer število italijanskih rabinov zmanjšalo za petino, število rabinov, rojenih v tujini, pa se je v istem obdobju zmanjšalo za skoraj trideset odstotkov. Število rabinov, rojenih v tujini brez italijanskega državljanstva, se je zmanjšalo za več kot šestdeset odstotkov, medtem ko se je število rabinov, rojenih v tujini z italijanskim državljanstvom, povečalo za skoraj petnajst odstotkov (Rigano 2005, 159).

Tik pred začetkom sprejemanja protijudovske zakonodaje leta 1938 so organizirane judovske skupnosti obstajale v naslednjih italijanskih mestih: Alessandria, Ancona, Benetke (Venezia), Bologna, Casale Monferrato, Ferrara, Firenze (Firenze), Reka (Fiume), Genova, Gorica (Gorizia), Livorno, Mantova, Merano, Milano, Modena, Neapelj (Napoli), Opatija (Abbazia), Padova, Parma, Pisa, Rim (Roma), Torino, Trst (Trieste), Vercelli in Verona. Poleg judovskih skupnosti na Apeninskem polotoku so obstajale še štiri zunaj matične Italije: Adis Abeba (Etiopija), Bengazi in Tripolis (Libija), Rodos (Rodi, Dodekanez). Kriza judovstva se je poznala tudi pri zasedenosti posameznih mest z rabini, saj od skupno petindvajsetih mest kar štiri niso imela svojega rabina (Gorica, Merano, Opatija in Reka).

8 Zakon je poimenovan po univerzitetnem profesorju Mariu Falcu (1884–1943), priznanem pravniku judovskega rodu iz Torina, ki je vodil pogajanja s fašističnimi oblastmi o zakonski ureditvi judovskega združevanja v Italiji.

Zanimivo je, da je bila največja kriza v tovrstnem smislu ravno v Julijski krajini (AUCEI, FAUCI dal 1934, busta 32F, fasc. 22, mapa Circolari).

Po popisu prebivalstva z dne 22. avgusta 1938 je judovsko prebivalstvo na območju Kvarnerja štel nekaj več kot 1400 ljudi, živečih na Reki, v Opatiji in Lovranu. Skupnost so v glavnem sestavljali potomci priseljenecv iz avstro-ogrske monarhije, predvsem madžarskih Judov, ter Judov iz dežel Srednje in Vzhodne Evrope. Uspešno socialno in ekonomsko integracijo Judov je olajšalo priznanje državljanskih in političnih pravic v avstro-ogrski monarhiji leta 1867. To se je nadaljevalo pod italijansko oblastjo po prvi svetovni vojni, vse do uvedbe fašističnih protijudovskih zakonov leta 1938. Na Reki in v Opatiji, ki sta bili vključeni v novoustanovljeno italijansko upravno regijo Kvarner (Provincia del Carnaro), so se od začetka dosledno izvajali vsi fašistični protijudovski ukrepi (Morgani 1979, 57–65).

Zgodovino judovske skupnosti ob Kvarnerju je prvi fragmentarno rekonstruiral Bernard Nathan,⁹ dolgoletni in zadnji predsednik Judovske skupnosti Opatija (*Comunità israelitica di Abbazia*), v nemško pisanem poročilu z naslovom *Die Geschichte der Israelitischen Kultusgemeinde von Opatija*, ki ga je konec februarja 1964 predložil Zvezi judovskih skupnosti Jugoslavije in ga danes hrani Jevrejski istorijski muzej v Beogradu (Morgani 1979, 118–122; Simper 2009, 7–10).

Avstrijska delniška družba Südbahn-Gesellschaft je leta 1892 ustanovila klimatsko zdravilišče Opatija (Abbazia) in kmalu so se tam naselile prve judovske družine in posamezniki (Galles, Kadisch, Nathan, Szigeti). Prišli so poslovneži, urarji in zdravniki, da bi si ob Kvarnerskem zalivu ustvarili svojo prihodnost. V naslednjih letih se je število Judov povečevalo skladno z večanjem pretoka tujcev in razvojem zdravilišča. Dolga leta ni bilo nobenih srečanj, saj niso ustanovili nobenega judovskega združenja. Sosednje mesto Reka je imelo judovsko skupnost, vendar niso mogli sprejemati judovskih članov iz Opatije, saj je bila Reka takrat pod madžarsko upravo, Opatija pa v okviru dežele Istre, torej pod Avstrijo. Pravno gledano,

9 Bernard Nathan, sin Josipa in Josipine Hoffmann, rojen v Pecu na Madžarskem, 15. novembra 1881, od leta 1892 je živel v Opatiji, po poklicu trgovec. Bil je lastnik podjetja in trgovine z oblačili in obutvijo v Opatiji, občinski svetovalec ter eden od ustanoviteljev Judovske skupnosti Opatija. Pokopan je bil leta 1968 na judovskem pokopališču v Opatiji (Bon 2004, 47–48; Simper 2015, 487–488).

so torej Judje iz Opatije spadali pod jurisdikcijo tržaške judovske občine, je pa državno namestništvo v Trstu že leta 1911 potrdilo ustanovitev Društva za promocijo izraelske verske skupnosti v Opatiji (nem. *Verein zur Förderung einer israelitischen Kultusgemeinde in Abbazia*). Postopki za upravno osamosvojitve so sicer stekli že junija 1914, toda zaradi prve svetovne vojne so Judje v Opatiji svojo versko občino (*Comunità israelitica di Abbazia*) uradno ustanovili šele februarja 1923. Za prvega predsednika je bil izbran opatijski lekarnar Mihael Abraham Sternbach, za podpredsednika pa trgovec Bernard Nathan. Po Sternbachovi izselitvi na rodno Poljsko leta 1924 je prav Nathan prevzel vodilno vlogo v Opatiji, ki jo je opravljal do aretacije in fašistične internacije v juniju 1940 (Dukić 2006, 101–106; Morgani 1979, 117–123; Simper 2015, 499–501). Leta 1930 je bilo v Judovsko skupnost v Opatiji včlanjenih okrog 170 Judov, ki so imeli stalno bivališče v občini Opatija-Volosko. K njim smemo prišteti tudi številne judovske turiste, ki so sem prihajali na počitnice, predvsem zaradi mile klime, zdravilišč in turistične razvitosti območja (Bon 2004, 47). Toda znotraj te skupnosti je v začetku tridesetih let pogosto prihajalo do napetosti, predvsem zaradi večnih sporov med ortodoksnimi in reformiranimi Judi (AUCEI, FAUCI al 1933, busta 11, fasc. 35, Abbazia, 17. 1. 1933).

Reška judovska skupnost,¹⁰ ustanovljena leta 1781, formalno in pravno razdeljena na dve občini – večinsko, t. i. reformirano ali neološko Judovsko občino Reka (*La Comunità israelitica di Fiume*) in številčno manjšo v okviru Ortodoksne judovske skupnosti na Reki (*L'Unione israelitica ortodossa di Fiume*; *L'Unione degli ebrei ortodossi di Fiume*) – je bila po novi fašistični zakonodaji o organizaciji judovskih občin po letu 1932 uradno združena v večinski Judovski skupnosti na Reki (*Comunità israelitica di Fiume*). Na podlagi sporazuma med vladnim komisarjem omenjene reške judovske skupnosti in predstavniki nekdanje ortodoksne skupnosti aprila 1932 je bilo dogovorjeno preoblikovanje ortodoksne skupnosti v posebno sekcijo »Adath Ortodossa shel Kehal Israel« Judovske skupnosti

10 Judje na Reki (Fiume) se omenjajo od sredine 15. stoletja, v glavnem je šlo za trgovce iz Pesara in Ancone, ki so morda občasno stanovali na območju, ki se je imenovalo Ziecha (Zudecca, Giudecca). Sem so prihajali iz različnih dežel; iz Avstrije, Italije in Trsta. Reka je spadala v ogrsko polovico monarhije, zato so se v drugi polovici 19. stoletja sem priselili številni madžarski Judje. Govorili so italijansko, madžarsko in nemško. Število Judov na Reki se je po letu 1933 zmanjšalo in začelo se je izseljevanje, večinoma v ZDA, Anglijo in Palestino. Leta 1938 je živel na Reki, vključno s pokrajino, 1783 Judov, predsednik občine je bil Erminio Klein, rabin pa Giuseppe Fran. Več o tem: Bon 2004; Morgani 1979; Simper 2018.

Reka, kar je znatno zmanjšalo njeno organizacijsko avtonomijo (Bon 2004, 47–50). Toda postavilo se je vprašanje verske oskrbe ortodoksnih vernikov ob Kvarnerju. Medtem je osrednje vodstvo judovskih skupnosti v Rimu predlagalo judovski občini na Reki ustrezen način rešitve rabinskega vprašanja. Ortodoksna skupnost, ki si je zgradila lastno, sicer manjšo sinagogo, je bila po zakonu podrejena celotni judovski skupnosti. Želela je imeti svojega rabina, a ker je skupnost že imela svojega glavnega rabina, je lahko prišel v poštev le rabin II. stopnje. V dogovoru z vodstvom skupnosti so vprašanje rešili na naslednji način: rabin judovske skupnosti v Gorici, Abraham Schreiber, je želel zamenjati mesto, saj je tamkajšnja skupnost usihala. Tako so imenovali rabina Schreiberja za glavnega rabina (*Rabbino Capo*) v Opatiji, ki je sicer imela lastnega rabina Alexandra Sterna,¹¹ vendar so z njim pogosto prihajali v spore, očitali so mu finančne malverzacije in precejšnjo trmoglavost, zato so ga v začetku leta 1936 odpustili. Hkrati je rabin Schreiber opravljal tudi funkcijo rabina ortodoksne skupnosti na Reki, ki se je zbirala v manjši ortodoksni sinagogi, zgrajeni leta 1930.¹² Od reške skupnosti je prejemal 2/3 plače, v Opatiji pa so mu plačevali 1/3, kar je bilo zanje finančno ugodno. Rabin Schreiber je vsako soboto vodil obredje v Opatiji, ob velikih praznikih pa izmenično v Opatiji in na Reki (Bon 2005, 47–51; Rigano 2005, 141, 160; Falk 2012, 144; Simper 2015, 514–515).

Bernard Nathan je posebej poudaril, da je bil rabin Schreiber priznan talmudski učenjak, potomec rabinske družine Sofar, in je bil v Italiji zelo spoštovan. Govoril je italijansko, nemško, madžarsko in seveda sodobno hebrejščino. Zavedal pa se je relativne majhnosti in finančnih omejitev tamkajšnje judovske skupnosti:

11 Alexander (Alessandro) Stern, rojen leta 1888 na Ogrskem, madžarski državljani, od marca 1928 do januarja 1936 rabin v Opatiji (Piatelli 2017). Zanimivo, da je bil prav Stern kandidat za mesto rabina v Gorici sredi leta 1925, vendar je to zavrnil, menda zaradi premajhne plače, ponujali so mu namreč tisoč lir na mesec (Cedarmas 1999, 76).

12 Omenjena sinagoga na Reki se je nahajala na tedanji ulici Via Galvani, danes je to Ulica Ivana Filipovića. Preživela je holokavst, saj je nacisti niso uničili, ker so jo uporabljali za skladišče streliva. Po vojni so nove jugoslovanske oblasti omenjeno sinagogo nacionalizirale, leta 1996 so jo obnovili in vrnili Judovski skupnosti na Reki, ki jo danes uporablja za svoje potrebe. Nacisti pa so januarja 1944 uničili veliko sinagogo na Reki, postavljeno leta 1903 po načrtih znanega madžarskega arhitekta Lipóta Baumhorna, ki jo je sicer uporabljala neološka judovska skupnost (Bon 2004, 35–42).

Na ta način smo dosegli, da smo imeli za vodjo verske skupnosti vrednega rabina, česar prej ni bilo. Ker se je rabin Schreiber zavedal finančnega stanja, ni hotel sprejeti nobenega dodatnega dohodka. Na lastne stroške je potoval po Italiji, da bi zbiral denar za svojo skupnost. Z njim in prav tako zelo zaslužnim tajnikom Szegöm sem imel resnično podporo, zato sem z upanjem gledal v prihodnost skupnosti. (Simper 2015, 516)

Po odhodu rabina Schreiberja jeseni 1939 je tudi Opatija ostala brez lastnega rabina, na Reki pa je za ortodoksne vernike poslej skrbel rabin David Wachberger, toda le do svoje internacije julija 1940. Številni tamkajšnji Judje so se sicer poskušali izseliti ali pobegniti v tujino. Tisti, ki jim to ni uspelo, so postali žrtve najprej fašističnega izključevanja in internacije ter zatem nacističnega preganjanja po septembru 1943.

V rimski centrali je maja 1946 nastal dokument, ki opisuje žalostno stanje italijanskega judovstva. Med izpraznjenimi mesti rabinov sta tudi Opatija in Reka, tedaj sicer že zasedeni z jugoslovansko upravo in v pričakovanju italijansko-jugoslovanske državne razmejitve na pariški mirovni konferenci. V omenjenem dokumentu najdemo tudi zapis o rabinu Schreiberju, ki »bi se moral vrniti« (ita. *dovrebbe tornare*) v Opatijo (AUCEI, FAUCI dal 1934, busta 32G, fasc. 1944–46, varie, 9. 5. 1946).

Epilog

Majhno število Judov, ki so po drugi svetovni vojni ostali na mejnem območju nekdanje Julijske krajine, danes na območju Hrvaške, Italije in Slovenije, je eden glavnih razlogov, da so bili, predvsem v slovenskem in hrvaškem zgodovinopisju, potisnjeni na rob zgodovinskega spomina in pozneje iz njega počasi skoraj povsem izrinjeni. Hkrati je treba priznati, da so tudi Judje in njihovi izobraženci, predvsem rabini, pomembno zaznamovali pokrajine med Sočo in Kvarnerskim zalivom. Delovanje rabina Abrahama Schreiberja v Gorici in v Opatiji ter na Reki je v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja močno preseglo sicer številčno šibkost tamkajšnjega judovskega prebivalstva in hkrati poneslo njegov glas po svetu.

|

»Podatki, na katerih temelji ta članek, so bili zagotovljeni s strani [tretje osebe] na podlagi licence/dovoljenja. Podatki bodo na zahtevo posredovani avtorju članka z dovoljenjem [tretje osebe].«

Abraham (Sofer) Schreiber
(vir_makabijada.com)

Kratica

AUCEI L'Archivio Storico dell' Unione delle Comunità ebraiche Italiana, Roma/Rim

Reference

Arhivska vira

L'Archivio Storico dell' Unione delle Comunità ebraiche Italiana, Roma/Rim, fond FAUCI al 1933 – fondo Attività dell'Unione delle Comunità Israelitiche Italiane fino al 1933;

–, fond FAUCI dal 1934 – fondo Attività dell'Unione delle Comunità Israelitiche Italiane dal 1934.

Ostale reference

Artom, Emanuele Menachem. 1982. Rav Avraham Sofer (Schreiber). *Bollettino della Comunità Israelitica di Milano* 39: 6.

Baron, Salo W. 2007. Chajes, Hirsch (Zevi) Perez. V: *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 4, 558–559. Detroit: Thomson Gale.

Bon, Silva. 2004. *Le comunità ebraiche della provincia italiana del Carnaro: Fiume e Abbazia (1924–1945)*. Trst: Società di studi fiumani.

Cassuto, Umberto [Moses David], in Samuele Rocca. 2007. Margulies, Samuel Hirsch. *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 13, 531–532. Detroit: Thomson Gale.

Cedarmas, Adonella. 1999. *La comunità israelitica di Gorizia 1900–1945*. Pasian di Prato: Istituto Friulano per la storia del movimento di liberazione.

Dukić, Sanja. 2006. Origini e sviluppo della Comunità ebraica di Abbazia. V: Tullia Catalan, ur. *L'Educazione spezzata: Scuole ebraiche a Trieste e Fiume durante le leggi razziali (1938–1943)*, 97–116. Trst: La Mongolfiera Stampa.

Falk, Federico. 2012. *Le Comunità israelitiche di Fiume e Abbazia, tra le due guerre mondiali*. Rim: Litos.

Ferziger, Adam S. 2008. Sofer Family. V: *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. New Haven: Yale University Press.

Grusovin, Marco. 2007. La comunità ebraica di Gorizia, profilo storico e bibliografico. V: Marco Grusovin, ur. *Cultura ebraica nel Goriziano*. Gorica: Istituto di Storia Sociale e Religiosa.

Heilman, Samuel C. 1982. The Many Faces of Orthodoxy, Part I. *Modern Judaism* 2/1: 23–51.

Lowenstein, Steven M. 2005. Sofer, Mosheh. V: *Encyclopedia of Religion*. Vol. 12, 8506–8507. Detroit: Macmillan Reference.

Manheimer, Giacomo. 2004. La storia di un Israeliano di origine Triestina. *La Rassegna Mensile di Israel* 70/1: 123–158.

Marcus, Simon, in Yitzchak Kerem. 2007. Corfu. V: *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 5, 221–223. Detroit: Thomson Gale.

Morgani, Teodoro. 1979. *Ebrei di Fiume e di Abbazia, 1441–1945*. Rim: Carucci.

Morpurgo, Marcello. 1986. *Valdirose: Memorie della comunità ebraica di Gorizia*. Videm: Del Bianco editore.

Piattelli, Angelo Mordechai. 2017. *Repertorio Biografico dei Rabbini Italiani dal 1861 al 2015*. Gerusalem: samozaložba.

Podbersič, Renato. 2017. *Jerusalem ob Soči: Judovska skupnost na Goriškem od 1867 do danes*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo.

- Rigano, Gabriele.** 2005. I rabbini Italiani nelle carte della pubblica sicurezza. *Zakhor* 8: 135–173.
- Shraga Samet, Moshe.** 2007. Sofer; Sofer, Moses. *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 18, 741–743. Detroit: Thomson Gale.
- Silber, Michael K.** 2008. Sofer, Mosheh. V: *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. New Haven: Yale University Press.
- Simper, Sanja.** 2009. Prilog demografiji opatijske židovske zajednice. *Problemi sjevernog Jadrana* 10: 7–30.
- – –. 2015. Pisani iskaz Bernarda Nathana u povijesti Židovske vjerske općine u Opatiji iz 1963. godine. *Zbornik* 10: 487–528.
- – –. 2018. *Židovi u Rijeci i liburnijskoj Istri u svjetlu fašističkog antisemitizma (1938.–1943.)*. Zagreb: Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj.
- Sofer-Schreiber, Abraham Samuel.** 1957. *Ketav Zot Zikharon*. New York: Balshon.

Znanstvena knjižnica 88

Maria Carmela Palmisano, Samo Skralovnik, Miran Špelič in Aljaž Krajnc (ur.)

Navajanje in raziskovanje svetopisemskih, judovskih in zgodnjekrščanskih pisnih virov

»Monografija prinaša resnično obsežno in temeljito raziskavo, ki pomeni novo raven v predstavitvi teh virov in njihovih zakonitosti slovenskim bralcem ter bo generacijam prihodnjih študentov močno olajšala prve korake pri delu z njimi. Zasnovana je na interdisciplinarnem pristopu, skupina avtorjev, ki se ponaša s širokim strokovnim zaledjem, ponuja izčrpen pregled različnih teorij in vidikov, hkrati pa z jasnim slogom pisanja omogoča razumevanje tudi začetnikom.«

doc. dr. David Movrin, recenzent monografije

Ljubljana: Teološka fakulteta, 2024. 340 str.

ISBN 978-961-7167-19-1, 15 €

Tiskano različico knjige lahko naročite na naslovu:

TEOF-ZALOŽBA, Poljanska 4, 1000 Ljubljana;

e-naslov: zalozba@teof.uni-lj.si

Knjiga je v e-obliki prosto dostopna.